

τηρηται ἢ τῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου ἐνότης¹. Ἐργεῖται δὲ πραγματικὴν διαφορὰν τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς καὶ τῶν δυνάμεων αὐτῆς παρατηρῶν ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι κατὰ τὴν οὐσίαν μία συμπίπτουσα τῇ μιᾷ δυνάμει· μόνον κατὰ τοσοῦτο δύναται νὺ γίνῃ διάκρισις δυνάμεων τῆς ψυχῆς, καθ' ὃσον αὕτη ἐνεργεῖ πρὸς διάφορα ὅντα καὶ κατὰ διάφορον τρόπον². Ἐπὶ δὲ τῆς σχέσεως τῆς βουλήσεως πρὸς τὸν νοῦν ἀποφαίνεται ὅτι ἡ βούλησις δὲν ωρμίζεται ἀναγκαίως πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ νοῦ θεωρηθὲν μεῖζον ἀγαθὸν ἀλλ' ἀπόκειται αὐτῇ ἡ ἐκλογὴ μεταξὺ τοῦ κριθέντος μείζονος καὶ ἐλάσσονος ἀγαθοῦ. Ἐν τῇ προτιμήσει τοῦ μείζονος ἴγαμοῦ ἔγκειται ἡ ἀρετή³. Κατὰ πάντα δὲ λόγον τίθεται ἡ βούλησις ὑπὲρ τὸν νοῦν· τούτου μὲν ἔξις εἶναι ἡ σοφία, ἐκείνης δὲ ἡ ἀγάπη, ἥτις ὑπάρχει ἀνωτέρᾳ τῆς σοφίας· τοῦ μὲν νοῦ πάλιν ὑποκείμενον εἶναι τὸ ἀληθές, τῆς δὲ βουλήσεως τὸ ἀπόλυτον ἀγαθόν, ὅπερ εἶναι ὁ ἀκρότατος σκοπός⁴.

Ο ‘Ἐρρηκος ὁ ἐκ Γάνδης ἀποκλίνων ὑπὲρ τῆς παλαιᾶς αὐγουστινείου διδασκαλίας διαφωνεῖ πρὸς τὸν Θωμᾶν χωρὶς νὺ μετέχῃ τῶν σφοδρῶν κατ’ αὐτοῦ ἐπιμέσεων. Ἐν πολλοῖς εἶναι ἐκλεκτικὸς καὶ γινώσκει ἀνακαινίζων παλαιότερα ζητήματα νὺ ἔξευροισκη ἰδίας λύσεις· διὸ καὶ ἔτυχε παρὰ τῶν μεταγενεστέρων πολλῆς προσοχῆς⁵.

Εἰς τὸν ἀντιπάλους τοῦ Θωμισμοῦ πρέπει νὺ καταλεχθῆ καὶ ὁ λατινικὸς ἀβερροϊσμός.

§ 4. Λατινικὸς ἀβερροϊσμός.

1. Ἐλβέρτος ὁ μέγας καὶ Θωμᾶς ὁ Ἀκυνάτης τῆς πίστεως τῆς χοιστιανικῆς ἀντεχόμενοι ἐφρόντιζον νὺ μὴ δουλεύωσιν εἰς τὸν Ἀριστο-

¹ Αὐτ. 4, qu. 13.

² Αὐτ. 3, qu. 14.

³ Αὐτ. 1, qu. 16.

⁴ Αὐτ. 1, qu. 14. αὐτ. 13, qu. 2.

⁵ Ἐπιθ. B. Hauréau, Hist. de la philos. scol. 2², 52 ἔξ. καὶ Notices et extraits 6, 162 ἔξ. — F. Ehrle, Beiträge zu den Biographien berühmter Scholastiker, 1885. — M. de Wulf, Histoire de la philosophie scolastique dans les Pays-Bas et la principauté de Liège, 1895 καὶ Histoire de la philosophie en Belgique, 1910. — J. Lichtenfeld, Die Ethik Heinrichs von Gent in ihren Grundzügen, 1906. — R. Braun, Die Erkenntnislehre Heiur, v. Gent., 1916. — W. Schöllgen, Das Problem d. Willensfreiheit bei Hein. v. Gent. 1927.

τέλη ἀπεχόμενοι τῆς κατὰ γράμμα ἔρμηνείας αὐτοῦ· προυθυμοῦντο νὰ προσαρμόζωσι τὰς θεωρίας τοῦ Σταγιρίτου πρὸς τὰ δόγματα τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ νὰ ἀποφαίνωσιν ὡς δμολόγους καὶ συμφώνους ἀλλήλαις τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν θεολογίαν. Διάφορον δόδον ἔτεμεν ἢ ἐν Παρισίοις Σχολὴ τῶν ἐλευθερίων μαθήσεων ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ 13ου αἰῶνος· διότι οἱ καθηγηταὶ αὐτῆς ἐπειρῶντο νὰ ἔρμηνεύσωσι τὸν Ἀριστοτέλη οὐχὶ ἐν συναφείᾳ καὶ συμφωνίᾳ πρὸς τὰ δόγματα ἀλλ᾽ αὐτοτελῶς καὶ ἀνεξαρτήτως καὶ δὴ καὶ κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ Ἀραβίος ὑπομνηματιστοῦ Ἀβερροῦ, ἦτο ἐν μορφῇ νέᾳ πλατωνικῇ¹. Ἡ τοιαύτη τάσις, ἥτις προσφεύγει συνημάσθη λατινικὸς ἀβερροϊσμός², ἥτο ἐναντία πρὸς τὴν κρατοῦσαν σχολαστικὴν φιλοσοφίαν³. ἀντεμάχετο αὐτῇ ἐν τῇ ὁμοιογίᾳ καὶ τῇ φυσικῇ καὶ τῇ ψυχολογίᾳ καὶ τῇ ἡθικῇ. Αἱ κυριώταται θεωρίαι τῆς περὶ ἡς ὁ λόγος φιλοσοφικῆς αἰρέσεως εἶναι αἱ ἔξης. 1) Ἡ ἐκ τοῦ θεοῦ γένεσις τοῦ κόσμου διὰ σειρᾶς διαμέσων ὄντων καὶ κατ᾽ ἀκολουθίαν ἡ ἀργητική τῆς προνοίας. Ἡ πρώτη δηλαδὴ αἰτία, ἀϋλος οὖσα καὶ ἀπλῆ, γεννᾷ ἀμέσως ἐν μόνον ὅν⁴, ὅπερ εἶναι ἥττον μὲν τοῦ θεοῦ τέλειον ἀλλ᾽ ὕστατως φύσεως νοερᾶς. Ὁ πρῶτος οὗτος νοῦς γεννᾷ ἐξ ἑαυτοῦ ἐτερον καὶ οὕτως ἔξης. Ὁ δὲ αἰσθητὸς κόσμος εἶναι ἀπότοκον τοῦ τελευταίου οὐρανίου νοῦ καὶ ἐπομένως οὔτε γινώσκεται ὑπὸ τῆς ἀκροτάτης αἰτίας οὔτε τυγχάνει παρ᾽ αὐτῆς ἴρροντίδος⁵. Τοιαῦται ἀποφάνσεις ἀντίκεινται πρὸς τὴν σχολαστικὴν θεωρίαν περὶ τῆς ἀμέσου δημιουργίας, περὶ τῆς θείας σοφίας καὶ προνοίας ἐκτεινομένης καὶ εἰς τὰ ἐλάχιστα, περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ θεοῦ διατηρήσεως τῆς οὐσίας πάντων. 2) Ἡ ἀραγκαιότης πάσης γενέσεως καὶ κατ᾽ ἀκολουθίαν ἡ ἀλδιότης αὐτῆς. Οὕτε δὲ κόσμος ἔχει χαρακτῆρα τυχαῖον οὔτε ἡ δημιουργικὴ ἐνέργεια ἐλευθερίαν⁶.

¹ Τὸ πρόγραμμα τῆς Σχολῆς περιελάμβανε τὴν σπουδὴν πάντων τῶν μερῶν τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας, ἥτις ἐμελετᾶτο χωρὶς νὰ ἔξεταξηται τὸ ἀνσυνεφόνει πρὸς τὴν πίστιν. Εἶναι ἄξια προσοχῆς ὅσα σχετικά δὲ Siger ὁ ἐκ Brabant γράψει contra praecipuos viros in philosophia Albertum et Thoman. Chart. I, 487.

² "Επιθ. M. Grabmann, Der lateinische Averroismus des 13. Jahrh. und seine Stellung zur christ. Weltanschauung, 1931.

³ Ὁ λατινικὸς ἀβερροϊσμός εἶναι καθόλου εἰπεῖν φιλοσοφία τοῦ Ἀβερροῦ, ἐν ᾧ ἔξαιρονται αἱ ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὴν σχολαστικὴν θεωρίαν.

⁴ «Cum ab uno simplici non procedat nisi unum immediate», Siger 7, 112.

⁵ Ὁρα τὸ καταδικαστικὸν διάταγμα τοῦ 1277. Prop. 42-44, 61, 63, 70-73 κ.ἄ.

⁶ Prop. 94.

· Άλλ' οἱ σχολαστικοὶ ὅμως διετένοντο τοῦγαντίον, ὅτι ὁ κόσμος ἔχει ἀρχὴν ἐν χρόνῳ καὶ ὅτι καὶ ἡ οὐράνιος ἔτι τῆς ἀπὸ ἀἰδίου δημιουργίας συμβιβάζεται πρὸς τὴν τυχαίαν φύσιν αὐτῆς. 3) Ἡ σοφικὴ καὶ ψυχολογικὴ ἀνάγκη. Τὰ οὐρανία φαινόμενα καὶ αἱ σύνοδοι τῶν πλανητῶν καθορίζουσι τὰ ἐν τῇ γῇ συμβαίνοντα· αἱ πρᾶξεις τῶν ἀνθρώπων ἑκάστων καὶ αἱ ἐνέργειαι τῶν λαῶν ὑφίστανται τὴν ἀναγκαῖαν ἐκείνην ἐπιδρασιν¹. Ἐκ δὲ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν κύκλων τῶν πλανητῶν ἥστιηται ἡ αἰτινία ἐπάνοδος τῶν πολιτισμῶν καὶ τῶν θρησκειῶν². “Οτι τῇ ψυχολογικῇ ἀνάγκῃ ἀνατρέπει τὴν σχολαστικὴν ηθικήν, εἶναι αὐτόδηλον. 4) Ἡ ἐρότης τοῦ ἀνθρωπίου τοῦ³. Οἱ ἀβερροϊζοντες, διπαδοὶ ὄντες τῆς μεταφυσικῆς πολυαρχίας, πιστεύουσι μὲν διεύ ἔχοντος ἀνθρωπος ἔχει τὸ ἴδιον αὐτοῦ σῶμα καὶ τὴν ἴδιαν αἰσθητικὴν ψυχὴν ἀλλὰ νομίζουσι πάλιν ὅτι πάντες οἱ ἀνθρωποι κέχτηκαν μίαν μόνην νοερὰν ψυχήν, ἵνα νοῦν· οὗτος συνάπτεται παροδικῶς πρὸς τὴν αἰσθητικὴν ἑκάστου ψυχῆν καὶ ποιεῖ τὴν διανόησιν⁴. 5) Ἡ ἀρχὴ τῆς προσωπικῆς ἀθανασίας εἶναι ἀφυκτὸν ἐπακολούθημα τῆς προηγουμένης θέσεως⁵. Ἡ αἰσθητικὴ ἑκάστου ψυχῆς ἀπόλκλιται ἀλια τῷ θανάτῳ, μόνη δὲ ἡ κοινὴ πάντων ψυχῆς ὑπάρχει ἀθάνατος. Ἀλλὰ τοιαύτη ἀπόφενσις ἀντίκειται ἀντικρυσίᾳ πρὸς τὴν σχολαστικὴν θεωρίαν τῆς μελλούστις ζωῆς, τῆς ἀμοιβῆς καὶ ἀνταποδόσεως⁶. 6) Ἡ θεωρία τῆς διττῆς ἀληθείας. Εἰ καὶ αἱ μνημονεύθεισαι διδασκαλίαι εἶναι προδῆλως ἀντίθετοι πρὸς τὸ καθολικὸν δόγμα, δημοσιεύοντες διακηρύττουσι τὴν ἴδιαν εὐλάβειαν πρὸς τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐκκλησίαν. Παραθέτοντες εἰς τὰ συμπεράσματα τοῦ

¹ Prop. 168—172.

² «Ο χριστιανισμός, λέγει, ἐνειρανίσθη ἦδη καὶ ἡμανίσθη ἀπειράκις καὶ θὰ ἔξακολουθῇ νὰ ποιῇ τοῦτο συμφώνως πρὸς τὴν θέσιν καὶ τὴν διάρκειαν, ἵνα κατέχει· ἐν τῇ σειρᾷ τῶν μετατροπῶν τῶν συναποτελουσῶν τὸν ὅλον θρησκευτικὸν κύκλον». *Mandonnet* 6, 172.

³ Prop. 123. «Quod intellectus agens est quaedam substantia separata superior ad intellectum possibilem; et quod secundum substantiam, potentiam et operationem est separatus a corpore, nec est forma corporis».

⁴ Διῆτη ἐκ πασῶν τῶν ἀλλων ἡ δοξασία κατεπολεμήθη ὑπὸ τῶν σχολαστικῶν μάλιστα καὶ σφοδρότατα ὡς κηρύττουσα τυχαίαν τὴν πρὸς τὸ σῶμα ἐνθωσιν τῆς λογικῆς ψυχῆς καὶ διασείουσα τὴν προσωπικότητα.

⁵ Prop. 116. «Quod anima est inseparabilis a corpore, et quod ad corruptionem harmoniae corporalis, corruptitur anima».

λόγου καὶ τῆς φιλοσοφίας τὰ δόγματα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ μὴ ἐκφέροντες σαφῶς ἐν οὕτῳ μεγάλαις διαφυραῖς τὴν ἑαυτῶν γνώμην ἔφαίνοντο ὅτι παρεδέχοντο ἢ τοῦλάχιστον παρεῖχον τὴν εὔλογον ἀφορμὴν εἰς τὴν κατηγορίαν ὅτι ἐνέκρινον τὸ ἀξίωμα, καθ' ὃ ὅτι εἶναι ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ἀληθὲς δύναται νὰ εἶναι ἐν τῇ θεολογίᾳ ψευδὲς καὶ τάναπαλιγ⁴.

2. Ὁ κυριώτατος πρωτότοτης τοῦ λατινικοῦ ἀβερροϊσμοῦ εἶναι ὁ Σιγῆρος ὁ Βραβαντινός (*Siger* ὁ ἐκ *Brabant*), περὶ οὗ ὅλιγας ἔχομεν ἀσφαλεῖς βιογραφικὰς εἰδήσεις. Ἐγένετο *magister artium* ἐν Παρισίοις καὶ ἐπὶ δεκαετίαν ἡ ἀφορμὴ καὶ τὸ κέντρον τῶν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ διηγεκῶν ταραχῶν. Καταδικασθεὶς τὸ πρῶτον τῷ 1270 ἐξηκολούθησεν νὰ διδάσκῃ ἐξαιρών τὴν πρὸς τὴν σχολαστικὴν ἀντίθετον θεωρίαν αὐτοῦ· κατὰ τὴν περίοδον (1272—75) τῆς σφοδρᾶς διαμάχης τῶν δύο μερίδων ἔδρασεν ὑπερβαλλόντως καὶ κατέστη ὁ ἡγέτης τῶν ἀβερροϊζόντων. Ἄλλ' ἡ τῷ 1277 ἐπακολουθήσασα δευτέρα καταδίκη ἔθηκε τέρμα εἰς τὴν διδασκαλίαν του. Κατέλιπε τότε τοὺς Παρισίους καὶ ἐποιήσατο ἔφεσιν εἰς τὸ δικαστήριον τῆς Ρώμης. Ἀπέθανε δὲ μεταξὺ τοῦ 1281 καὶ 1284 ἐν *Orvieto* δολοφονηθεὶς ὑπὸ τοῦ παραφρονήσαντος γραμματέως αὐτοῦ. Τὸ κυριώτατον ἔργον τοῦ Σιγῆρου, «*De anima intellectiva*» ἐπιγραφόμενον καὶ τῷ 1270 συνταχθέν, δὲν εἶναι ὑπόμνημα εἰς τὸν Ἀριστοτέλη ἀλλὰ σύγγραμμα ἀναφερόμενον εἰς θεμελιώδη καὶ ὑπὸ τοῦ Σταγιρίτου μὴ διασάφηθέντα ζητήματα. Πλὴν δὲ τούτου παρεοκεύασε καὶ ἄλλας πραγματείας⁵, οἷον *De aeternitate mundi, quaestiones naturales, quaestiones logicales*, *etc.*

⁴ Κατὰ τὸ εἰρημένον καταδικαστικὸν δόγμα «*Dicunt ea esse vera secundum philosophiam sed non secundum fidem catholicam, quas sint duae contrariae veritates*». (Chart. I, 543). — Ὁ *Ét. Gilson* (*Études phil. médiév.* σ. 52 ἐξ. καὶ *La philos. au moyen âge*, σ. 196 ἐξ.) πειρᾶται νὰ δεῖξῃ ὅτι οἱ ἀβερροϊζόντες οὐδαμῶς παρεδέχοντο τὴν διττὴν ἀλήθειαν ἀλλ' ἀπλῶς διεβεβαίουν τὴν διαφωνίαν καὶ ἀντίθεσιν ἀποφάνσεων τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ διδασκαλιῶν τῆς ἀποκαλύψεως συμφωνοῦντες αὐτοὶ τῇ πίστει καὶ οὐχὶ τοῖς φιλοσόφοις. Τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχει καὶ ὁ *Ét. Bréhier* (*Histoire de la philos.* σ. 684). Εἰ καὶ εἶναι δύσκολον νὰ ἀποφήνηται τις βεβαίαν γνώμην, ὅμως δὲν ἀποκρύπτομεν τὴν ἡμετέραν ὑπόνοιαν ὅτι οἱ ἀβερροϊζόντες θὰ ἀπέκλινον κατὰ βάθος εἰς τὰ συμπεράσματα τῆς φιλοσοφίας καὶ μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον ἐλάμβανον πρὸ διφθαλιῶν τὴν πίστιν. Διότι, ἂν ἐκ τῶν προτέρων παρεδέχοντο ὡς ἀσφαλῆ τὴν πίστιν, θὰ ἦτο μάταιον καὶ περιττὸν νὰ ἀναζητῶσι τὴν φιλοσοφικὴν ἀλήθειαν.

⁵ Τὰ συγγράμματα τοῦ Σιγῆρου διακρίνει σαφήνεια καὶ λεπτότης.

Impossibilia. (σειρὰν σοφισμάτων)¹, De necessitate et contingētia causarum. Ὁ Grabmann ἀνεῦρεν ἐν Μονάχῳ ὑπομνήματα αὐτοῦ εἰς πολλὰ ἀριστοτελικὰ ἔργα². Εἰ καὶ λέγει ὁ Σιγῆρος ὅτι αὐτοῦ εἰς πολὺ περαιτέρῳ τῆς παραφράσεως τοῦ κειμένου· ἡ ἐρ-
ὑπομνήμασι πολὺ περαιτέρῳ τῆς παραφράσεως τοῦ κειμένου· ἡ ἐρ-
μηνεία χρησιμεύει ὡς ἀφορμὴ εἰς αὐτοτελῆ ἔρευναν φιλοσοφικῶν
προβλημάτων³. Άλι θεωρίαι δ' αὐτοῦ συμπίπτουσι⁴ κεφαλαιώδῶς
πρὸς τὰς καταδικασθείσας τῷ 1270 καὶ 1277 ἀβερροϊστικὰς ἀποφάν-
σεις⁵. Σφρόδρον διεξάγει ἀγῶνα κατὰ τοῦ Θωμᾶ περὶ τὸ περιμάχητον
ζῆτημα τοῦ νοῦ καὶ ὑποστηρίζει ὅτι δὲν εἶναι τόσαι νοητικαὶ ψυχαὶ
ὅσοι καὶ ἐνιθεωποι ἀλλ' ὅτι ἐν πᾶσιν ὑπάρχει εἰς κοινὸς νοῦς. Παρὰ
τὴν φυτακίην λέγει, καὶ αἰσθητικὴν ψυχὴν τὴν μορφοῦσαν πάντα ἀν-
θρώπινην διγαντισμὸν ὑπάρχει ψυχὴ νοητική, οἵτις κατὰ τὴν οἰκείαν

G. Baümker, Die impossibilia des Siger v. Brabant, 1898. — *M. Grahmann*, Mitteilungen über scholastische Funde utz. 1911.

¹⁹²⁴ M. Grabmann, Mitteilungen über scholastische Funde von 1923.
M. Grabmann, Neuaugefondene «Quaestiones» Siger v. Br. zu den Werken des Aristoteles, 1924, τοῦ αὐτοῦ Neuaugefondene Werke des Siger v. Br. und Boetius von Dazien, (ēv Sitz. d. Bayer. Academie), 1924).

³ Τὰ υπομνήματα τοῦ Σιγίφου, συνταχθέντα ουγκωδόντις τοῖς ύπομνήμασι τοῦ Ἀκυνάτου εἶναι ἀξια πολλῆς προσοχῆς, διότι προέρχονται ἐκ διδασκάλων τῶν Παρισίων καὶ περιέχουσι ἔρμηνείαν τοῦ Ἀριστοτέλους κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ Ἀβερρόου. Εἰρήσθω ὅτι ἐν τῇ *De anima intellectiva* ὁ συγγραφεὺς μέμφεται Ἀλβέρτον τὸν μέγαν καὶ Θωμᾶν τὸν Ἀκυνάτην ὡς διαστρέφοντας τὸν Ἀριστολέλη (Chart 1, 487).

¹ Καθὰ ἀπέδειξαν ὁ *Wainker* καὶ ὁ *Mandonnet* ἐπὶ τῷ βάσει τῶν ὑπ' αὐτῶν ἐκδοθέντων συγγραμμάτων τοῦ Σιγήρου.

αὐτῶν ἐκδοθέντων συγγραμμάτων του Στηνόου.
* Αἱ περὶ ὃν ὁ λόγος ἀποφάνεται εἶναι αἱ ἔξις: 1) Quod intellectus omnium hominum est unus et idem numero. 2) Quod ista est falsa sive impropria: homo intelligit. 3) Quod voluntas hominis ex necessitate vult et eligit. 4) Quod omnia quae in inferioribus aguntur subsunt necessitati corporum caelestium. 5) Quod mundus est aeternus. 6) Quod nunquam fuit primus homo. 7) Quod anima quae est forma hominis secundum quod hoc, corrumpatur corrupto homine. 8) Quod anima post mortem separata non patitur ab igne corporeo. 9) Quod liberum arbitrium est potentia passiva, non activa, et quod de necessitate movetur ab appetibili. 10) Quod Deus non cognoscit singularia. 11) Quod non cognoscit aliud a se. 12) Quod humani actus non reguntur providentia Dei. 13) Quod Deus non potest dare immortalitatem vel incorruptibilitatem rei mortali vel corruptibili, (πβλ. Denifle, Chart. Univ. I, 486 §5. P. Mandonet I, 3¹.

φύσιν εἶναι κεχωρισμένη ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ πρὸς καιρὸν ἔγοῦται μετ' αὐτοῦ, ἵνα συντελέσῃ ἐκεῖ τὴν νόησιν¹. Ἀλλ' ἡ νοητικὴ ψυχὴ δὲν εἶναι τὸ εἶδος τοῦ σώματος, διότι οὖτος θὰ ἐμόρφου ὅργανον καὶ κατ' ἀκολουθίαν θὰ ἔτοι οὐκική. Αὕτη λοιπὸν ἡ ἄϋλος ψυχὴ εἶναι μία καὶ μόνη, διότι ἀποκλείει ἀφ' ἑαυτῆς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀτομικότητος, τὴν ὕλην. Δὲν εἶναι ὅμως πάντῃ ἀποκεχωρισμένη ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων, διότε ἐν ἐκείνῃ ζῇ ἡ ὅλη τοῦ γένους οὐσίᾳ· ὃ μὲν ἀνθρωπος ἀποικήσκει ἀλλ' ἡ ἀνθρωπότης εἶναι ἀθάνατος².

‘Οσαύτως διατείνεται ὁ Σιγῆρος ὅτι ἐπὶ τῶν παντοίων εἰδῶν, ὃν τὰ ἀτομα λαμβάνουσιν ὑπαρξιν διὰ «γεννήσεως», εἶναι ἀδύνατον νὰ παραδεχθῶμεν ἐνα πρῶτον γεννήτορα· ἐπίσης ἀδύνατον νὰ διολογισθωμεν ἀρχὴν ἢ τέλος ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἀϋλων ὅντων. ‘Ο κόσμος ἐν πᾶσι τοῖς σταδίοις τῆς τελειώσεως φέρει τὴν σφραγῖδα τῆς ἀϊδιότητος³. Ἐκ τῆς παραδοχῆς δὲ μιᾶς νοερᾶς ψυχῆς προέρχεται, ὡς ὑπεδηλώθη, ἡ ἀρνητική τῆς προστοπικῆς ἀιθανασίας. Βεβαίως ὑπάρχει ψυχὴ ἀΐδιος καὶ ἀνώλεθρος, ἀλλ' αὕτη δὲν εἶναι μερικὴ ἀλλὰ καθολικὴ καὶ πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις κοινή. Συναρπήσεις εἶναι ἡ ἀρνητική τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως καὶ ἡ ἀνακήρυξις τῆς ψυχολογικῆς ἀνάγκης⁴, ἥτις πάλιν ἀνάγεται εἰς τὴν γενικὴν καὶ κοσμικὴν ἀναγκαιότητα. Κατὰ ταύτην πᾶν γινόμενον ἐν τῇ γῇ ἥρτηται πάντως ἐκ τῆς κινήσεως τῶν ἀστέρων, πρὸς ὃν τοὺς κύκλους ἀντιστοιχοῦσιν οἱ κύκλοι τῆς ιστορίας⁵.

‘Ο Σιγῆρος, ἀναδειχθεὶς εὐδοκιμώτατος καὶ τιμηθεὶς μεγάλως⁶,

¹ Ὁ νοῦς ἀρα δὲν εἶναι μέρος ἢ δύναμις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, καθά ἐδόξαζεν ὁ Ἀλβέρτος καὶ ὁ Θωμᾶς «Isti — λέγεται — viri deficiunt ab intentione philosophi nec intentum determininaut». (*Mandonnet* 2, 152, 153). Ἡ ἔνωσις δ' αὐτοῦ πρὸς τὸ σῶμα δὲν εἶναι οὐσιώδης ἀλλὰ τυχαῖα, δὲν εἶναι ἔνότης οὐσίας ἀλλὰ μόνον ἐνεργείας. Λύτ. 154 «Sunt igitur unum anima intellectiva et corpus in opere, quia in unum opus conveniunt . . .». Πβλ. καὶ 156. «anima intellectiva est perfectio et forma corporis, secundum quod intrinsecus operans ad corpus».

² De anima intellectiva. *Mandonnet* 6, 112 Ἑξ. 7, 165.

³ Ἔνθ. ἀνωτ. 7, 159.

⁴ Imposs. ἔκδ. *Baümker* 21, 26—29. 25, 3—8, 179.

⁵ Περὶ τοῦ Σιγήρου ἔπιθ. *Hauréau*, Hist. de la philos. scol. 2², 131 Ἑξ. *Überweg* — *Geyer* 757 Ἑξ.

⁶ Ἐτικήθη ὑπὸ ἄλλων τε καὶ τοῦ Δάντου, ὅστις ἐν τῇ «Θείᾳ κωμῳδίᾳ» (*Paradiso* 10. στ. 186). ἀφιέρωσε στίχους ἐπαινετικοὺς εἰς τὸν προστάτην τοῦ ἀβερροῖσμοῦ.

ζεγε πολλοὺς καὶ ἀξιολόγους ὅπαδούς, ἐν οἷς προέχουσιν Βοήθιος δ Δακὸς καὶ Bernier de Nivelles. Ὁ *Boëlius de Dacia* ἦτο διδάσκαλος τῆς Σχολῆς τῶν ἑλευθερίων τεχνῶν καὶ διαπρεπὴς ἀβερροϊστής, συνέγραψε δὲ πολλὰ ἔργα κατὰ τὸ πλεῖστον λογικὰ καὶ ἐφιμηνευτικά¹. Ὁ δὲ *Bernier de Nivelles* ἥκιολούθει ὁσιάτως τῷ Σιγῆρῳ, μεῖν' οὐκ ἡγιανή εἰς τὸ δικαιοτήτον ἐπὶ αἰρέσει ἀλλ᾽ ἡθιφώθη².

3. Κατὰ τοῦ ἀβερροϊσμοῦ, ὅστις ἐκτὸς τῶν πανεπιστημίων διεδόθη εἰς τὴν Αὐλὴν Φρειδερίκου τοῦ δευτέρου τῆς Σικελίας, ἀντεπεξῆλθον πιροδρόμοις προστάται τῆς θρησκείας συνυφῶντες τὸν ἀπὸ τούτου κίνδυνον τῆς καθολικῆς θεολογίας. Πρώτην ἀντίδρασιν ἀποτελεῖ τὸ διατάγμα, καθ' ὃ ὁ ἐπίσκοπος τῶν Ηαρισίων Ἐτ. Tempier κατέδικασε τῷ ἔτει 1270 τὸν ἀβερροϊσμὸν καὶ τὸν ὑπερμάχους αὐτοῦ³. Οὗτοι δ' ὅμως ἔξηκολούθησαν νὰ διδάσκωσιν ἐν μαστικαῖς συναθροίσσοι, καὶ ἀλλὰ συνάγεται ἐκ τῶν πανεπιστημιακῶν ἐγγράφων καὶ ἐκ τῶν ἀποστροφῶν τοῦ Ἀκυνάτου ἐν τῷ *De unitate intellectus*. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1272 μέχρι τοῦ 1275 ἴκαναὶ ἔξεδόθησαν κατὰ τὸ ἀβερροϊσμόν διατάγματα, πολλαὶ δὲ τῶν καταδικασθεισῶν τῷ 1277 ἀποφάνσεων ἀγαφέρονται εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σιγῆρου καὶ τοῦ Βοήθιου⁴. Ἄλλα καὶ ιριλόσσιφοι δὲν ἔμειναν ἀμέτοχοι τοῦ ἀγῶνος. Ηλὴν τοῦ συγγραφέως τοῦ ἔργου «*Tractatus de errociis philosophorum*» συγγραφέως τοῦ ἔργου «*Tractatus de errociis philosophorum*» Αλβέρτος δ' μέγας⁵ καὶ Θω-ηλεγξεν καὶ κατέκριναν τὸν ἀβερροϊσμὸν Ἀλβέρτος δ' μέγας⁶ καὶ Θω-

¹ *De modis significandi, Quaestiones* εἰς τὰ δύο Ἀναλυτικά, εἰς τοὺς σοφιστικοὺς ἔλεγχους, εἰς τὰ μετὰ τὰ φυσικὰ καὶ ἄλλα συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὁ Grabmann ἀνεκάλυψε καὶ ἄλλας δύο πραγματείας αὐτοῦ, *De somno et vigilia* καὶ *De suavitate bono* ἐπιγραφομένας.

² *Mandonnet* 1, 254 ἔξ.

³ Αἱ καταδικασθεῖσαι τῶν ἀβερροϊστῶν ἀποφάνσεις ἔμινητονεύθησαν ἐν τοῖς πρόσθεν (σ. 753).

⁴ Τὰ συχνὰ ἐκδιδόμενα διατάγματα παρόρμησαν πολλοὺς ὅπως συναγάγοσιν εἰς τὸ αὐτὸν τὰς καταδικασθείσας διδασκαλίας. Ἐν τοῖς τοιούτοις καταλόγοις εὑρίσκονται οὐ μόνον αἱ θέσεις αἱ ἐπικριθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἐτ. Tempier ἀλλὰ καὶ αἱ καταχρίσεις τῆς Ὀξωνίας. Οὕτως ἐμφανίζονται περὶ τὸ τέλος τοῦ 13ου καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 14ου αἰώνος αἱ «*Compilationes errorum opinionum in Anglia et Parisiis condemnatorum*». Chart. I, 556. *D'Argentré, Collectio Judiciorum* I, 184.

⁵ «Ο Ἀλβέρτος συνέταξεν, ὡς γνωστόν, τῷ 1270 τὸ βιβλίον «*De unitate intellectus contra averroistas*».

μᾶς δὲ Ἀκυνάτης¹, θύτερον δὲ Αἰγιδίος δὲ Ρωμαῖος² καὶ δὲ Ραιμοῦνδος Λουῆλλος³.

§ 5. Ή περὶ τὴν φύσιν καὶ ή νέα πλατωνικὴ φιλοσοφία.

Οἱ τοῦ μέποι αἰθνοῦσι φιλόσοφοι εἶχον καθόλου εἰπεῖν κλίσιν καὶ ἀγάπην πρὸς τὴν φιλοσοφικήν, δλίγοι δὲ σχετικῶς ἐτράπησαν εἰς τὴν φυσικήν.⁴ Μὲν⁵ Αλβέρτος δὲ μέγας ἀκολουθῶν τῷ Ἀριστοτέλει προσεῖχε μᾶλλον εἰς τὸ βιολογικὸν μέρος, οἵ δὲ ὅπαδοι τῆς Ἀγγλικῆς Σχολῆς⁶ μηποτάντες ισχυρὰν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πλατωνισμοῦ ἔξηρον τὰ μαθηματικὰ καὶ τὸ πείρωμα. Λοχομένου δημητρίου 13^{ου} αἰώνος ἴκανοι ἀνθρεψες ἐθεραπευσαν τὴν μαθηματικὴν καὶ τὴν φυσικὴν καὶ τὴν περὶ τὴν φύσιν φιλοσοφίαν ἀλλὰ πάντας ὑπερέβαλεν δὲ Ρογῆρος Βάκων, οὗ πρόδρομος ἐγένετο ἐν τῇ ζωῇσε τοῦ πειράματος δὲ Πέτρος Ιερεγοῖνος. Οἱ *Petrus Peregrinus de Mahariacuria* (Pierre de Maricourt), οὗ ὑγνοοῦμεν τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως καὶ τοῦ θανάτου, μετέσχε τῷ 1269 τῆς πολιορκίας τῆς Λουκερίας (τῆς νῦν Λουκέρης) καὶ ἔγραψε τῷ αὐτῷ ἔτει πραγματείαν «*Epistola de magnete*» ἐπιγραφομένην⁷, ἵτις ἐκ 13 κεφαλαίων ἀποτελουμένη ἐπὶ πολὺν χρόνον ηὔδοκίμησε καὶ ἐθεωρεῖτο σπουδαιοτάτη⁸. Ἐκ τῶν ἄλλων ἔργων αὐτοῦ περιεσώθη ἐν χειρογράφῳ μόνον ή *Nova compositio Astrolabii particularis*. Οἱ συγγραφεῖς γνωματεύει δὲ πρὸς συμπλήρωσιν τῆς περὶ τὴν φύσιν φιλοσοφίας καὶ μαθηματικῆς καὶ πρὸς ἐπανόρθωσιν

¹ Ο Θομᾶς κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ σφυρδροῦ ἀγῶνος ἀπηύθυνε κατὰ τοῦ Στιγήρου τὴν πραγματείαν «*De unitate intellectus contra averroistas* ή *contra magistrum Sogerum*».

² Τὸ κατὰ τοῦ ἀβερροῖσμοῦ σύγγραμμα τοῦ Αἰγιδίου ἐπιγράφεται «*De intellectus possibilis pluralitate*».

³ Περὶ τούτου ἔσται λόγος κατωτέρῳ.

⁴ Η Ὀξωνία εἶχεν ὡς ἴδιον γνώρισμα τὴν κλίσιν πρὸς τὴν ἐμπειρίαν· ἔκει ἐθεραπεύετο πλὴν τῆς μαθηματικῆς καὶ τῆς φυσικῆς ή σπουδὴ τῶν γλωσσῶν.

⁵ Η ἐπιστολὴ ἔτυχεν ἐπτὰ ἑκδόσεων, ὥν ή πρώτη κατὰ χρόνον ἐγένετο ὑπὸ τοῦ A. P. Casserus, τῷ 1558.

⁶ Η ἐπικράτησις καὶ τὸ κῦρος τῆς πραγματείας διήρκεσε μέχρι τοῦ ἔτους 1600, ὅτε δὲ Ἀγγλος Ιατρὸς καὶ φυσιοδίφης W. Gilbert ἔξεδωκε τὸ βιβλίον *De magnetе magneticisque corporibus et de magnо magnete tellure*, ἐν ᾧ συχνὰ παραπέμπει εἰς τὸν II. Περεγοῖνον.